

Halltorp kyrkogård

Halltorp församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2005, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
HALLTORP KYRKOGRÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	14
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET	22
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövärden.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och läns museerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Länge begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland (dessutom troligen delar av nuvarande Kanada). Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan. Stiftetsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt

och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen "Finnveden och Njudung" vilka tillsammans med virdarnas land "Varend" kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohäradslagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdad att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Varend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvliga legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Varend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie dömme bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härader och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie dömme upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband

med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Møre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tvetå, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Møre, Södra Møre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt.

Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

Växjö stift omfattar cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

HALLTORP KYRKOÅRD

Fastighetsbeteckning: Halltorp 1:1, 2:9, Halltorps socken, Kalmar kommun, Södra Møre härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1750: 632 inv, 1800: 885 inv, 1900: 1186 inv, 1950: 987 inv, 2004: 640

Kyrkomiljön

Halltorps kyrka och kyrkogård ligger fritt och väl synlig i jordbrukslandskapet i östra delen av Halltorps samhälle. Halltorpsån rinner förbi strax öster om kyrkomiljön. Kring kyrkan i söder, norr och öster finns kyrkogården. Nordost om kyrkan står den höga klockstapeln, byggd 1725. Öster om kyrkan ligger prästgården, byggd 1870, numera inte i församlingens ägo.

Byggnaden, ett stort trähus i två våningar med brutet tak, omges av en trädombäddad tomt. Bakom prästgården ligger församlinggården invigd 1993. I kyrkogården sydöstra hörn ligger en ekonomibygnad. Söder om kyrkan och ligger den före detta gården vilken tillhört prästgården.

Kyrkan

Halltorps kyrka började uppföras i slutet av 1100-talet och stod klar i början av 1200-talet. Kyrkan är byggd av sandsten och hade tidigare ett tak av tjärat träspån men idag är taket klätt med kopparplåt. Kyrka hade från början fyra våningar med torn i öster och väster. Kyrkorummet låg på andra våningen, tre meter över markplanet. I början av 1400-talet hade behovet av befästa kyrkor upphört och Halltorps kyrka byggdes om. År 1758 byggdes sakristian i norr. Den senaste större ombyggnaden av kyrkan företogs 1796 då koret breddades till samma mått som långhuset och Värnanäskoret byggdes på korets södra sida. Från samma renovering härstammar kyrkointeriörens gustavianska stil. År 1887 revs vapenhuset och portalen ersattes med ett fönster. I samband med en större restaurering 1951-53 gjordes en omfattande undersökning av kyrkan vilken gav en god inblick i kyrkans historia. Den senaste renoveringen företogs 2002-2003 och ett nytt vapenhus uppfördes på samma plats där det gamla vapenhuset tidigare låg. Inne i kyrkan finns en medeltida dopfunt av kalksten.

Kyrkogårdens historik

Halltorps kyrkogård har använts sedan medeltiden. Hur kyrkogården då gestaltade sig vet vi mycket lite om. Vi vet dock att människor begravdes helt nära intill kyrkan under 1200-1400-tal. Vid en arkeologisk undersökning som gjordes i samband med uppförandet av ett nytt vapenhus 2002-03 påträffades 22 gravar i och under det gamla vapenhuset. In på 1700-talet begravdes socknens välbärgade sannolikt inne i kyrkan. En del äldre hällar ligger fortfarande i golvet inne i kyrkan och en häll som fungerat som gravvård ligger ute på kyrkogården, på kyrkans södra sida. Den återfanns vid renoveringen av kyrkan antingen i trappan till det Råbergska gravkoret eller liggande som golv. Genom åren har kyrkogårdsområdet närmast kyrkan påverkats av kyrkans olika ombyggnader. Ett vapenhus fanns under en period vid södra ingången, men revs 1887. År 2002-2003 återuppfördes dock ett nytt vapenhus på samma plats. Sedan 1700-talet har stigluckan ingått som en viktig del i kyrkogården och sedan 1725 klockstapeln.

Petrus Frigelius gjorde en avritning av kyrkan och kyrkogården både från norr och söder år 1748. Kyrkogårdsmuren utgjordes, som det ser ut på teckningen av en låg stenmur med en stiglucka både i norr och söder. Stigluckan som avbildats i söder har samma form som den som fortfarande finns i väster idag. På den södra sidan har han framställt kyrkogården något

ojämnt kantig medan den norra sidan visar en mer rektangulär kyrkogård. Längs kyrkogårdsmuren samt inne på kyrkogården har han återgett ett antal träd. På korets södra sida var ett gravkor i trä uppfört. Till vänster om vapenhuset avbildade Frigelius något som skulle kunna vara ett solur

År 1796, i samband med att kyrkan restaurerades, lät majoren Carl Råberg på Värnanäs uppföra ett gravkor med stolsrum mot nya korets vägg. Innan detta skedde måste det tidigare gravkoret i trä ha rivits. Om det gjordes samtidigt eller redan gjorts i ett tidigare skede vet vi idag inte.

Omkring 1820 tecknade Nils Isak Löfgren kyrkan och kyrkogården från söder. Kyrkogårdsmuren liksom klockstapeln finns återgivna. Ett fåtal träd stod på insidan av kyrkogårdsmuren. I övrigt återgav Löfgren inga detaljer från kyrkogården.

På en bild över klockstapeln troligen tagen på slutet av 1800-talet syns en liten del av en vildvuxen kyrkogård. Inga vårdar eller gravplatser syns emellertid på bilden. Grusgången fram till och runt om klockstapeln fanns dock.

På ett fotografi från tidigt 1900-tal taget på kyrkan från norr syns en byggnad skymta till vänster om kyrka. Det ser ut att vara den stiglucka som numera står uppförd mellan den gamla och nya delen i väster. På fotografiet syns också att träd nyligen planterats i den norra delen av kyrkogården. Gravplatserna omges av låga häckar och gjutjärnsstaket. Runt om kyrkan var en gång belagd med grus. År 1938 inreddes ett bårhus under kyrkans kor.

Nästa fotografi på Halltorps kyrka är taget 1943 och visar en mindre del av kyrkogården. I det sydöstra hörnet skymtar stigluckan och inne på kyrkogården fanns det på södra sidan låga häckar runt om gravplatserna.

År 1949 gjordes en enkätundersökning på initiativ av Växjö stift. Församlingarna fick svara på några få frågor om sina kyrkogårdar. Svaren från Halltorps församling berättar något om hur kyrkogården då var planerad. Kyrkoherden Manfred Wiesland skriver i sina svar att det växte lind, ask alm och lönn runt kyrkogården. Vidare berättade han att det fanns både enskilda och allmänna gravar. Gravkullar förekom men gravplatserna var oftast utslätade. För gravvårdarnas höjd hade man som regel att de allmänna vårdarna inte fick överstiga 90 cm och de köpta 100 cm i höjd. I allmänhet var gravvårdarna i sten men ett antal järnkors fanns också. När det gäller inskriptioner på gravvårdarna berättar Wiesland att det i allmänhet saknades fullständig inskription på de äldre gravvårdarna men att det numera fodrades fullständiga uppgifter om namn, data för födelse och död samt bostad. Någon stiglucka fanns enligt Manfred Wiesland, vid den här tidpunkten, inte. Om stigluckan flyttat sedan 1943 eller om den helt enkelt hade en annan funktion under Wislands tid vet vi inte.

En flygbild från 1950 visar att kyrkogården både i norr och söder hade grusade gångar och gravplatser. På flera av de grusade gravplatserna fanns det också kullar av murgröna. I kvarter C och D öster om kyrkan var det dock färre och mindre gravplatser med grusade ytor. Kanske var det områden för allmänna linjen där folk begravdes i turordning allt eftersom de avled. Kyrkogården omgavs vid den här tiden av en tät och fin trädkrans. En väg gick också precis utanför kyrkogårdens norra mur.

Kyrkan renoverades 1957 och från renoveringen finns ett antal bilder där även delar av den södra delen av kyrkogården syns. De flesta gravplatserna på södra delen var vid tiden för

renoveringen fortfarande belagda med grus och flertalet hade gravkullar av murgröna. Ett fåtal hade stenramar runt om gravplatsen. Gången mellan kvarter B och C var fortfarande grusbelagd.

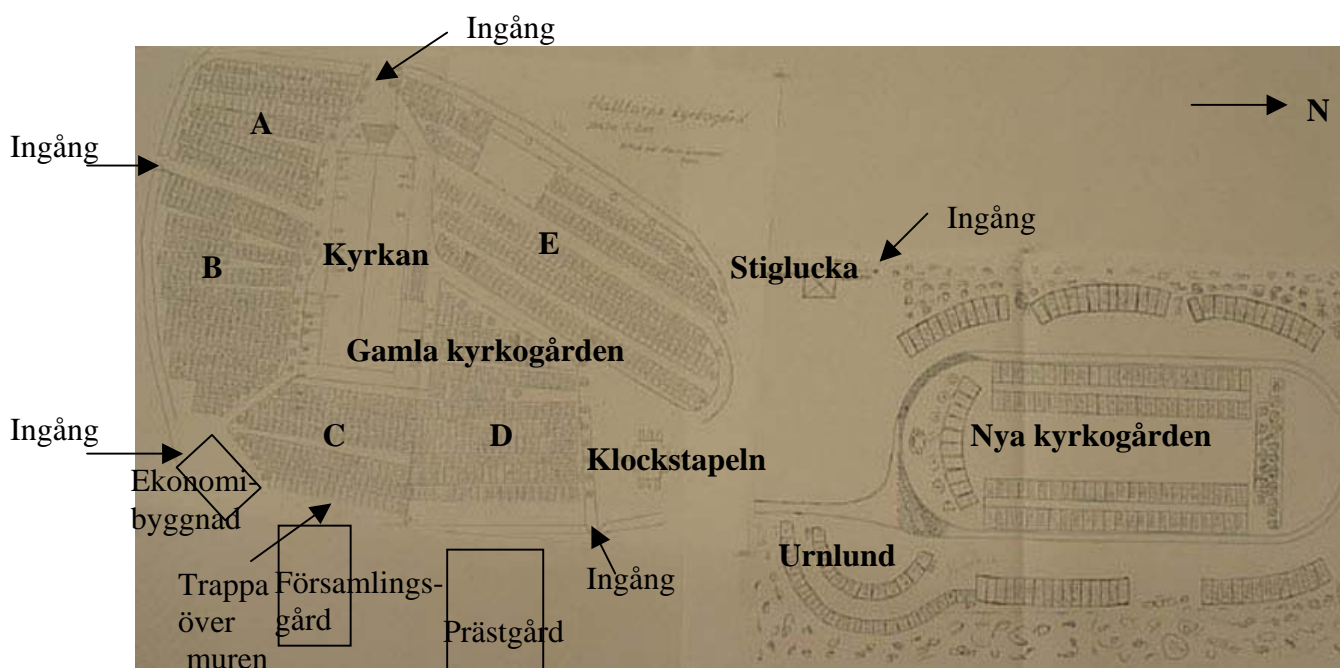
År 1963 upprättade trädgårdskonsulent Gösta Engstedt ett förslag till en utvidgning av Halltorps kyrkogård. Utvidgningen gjordes norr om den gamla kyrkogården. Den gamla kyrkogårdsmuren som hamnade mellan den gamla och den nya kyrkogården behölls. Kyrkogårdsmuren runt den nya delen utformades som den gamla med en vallmur i väster och norr och i öster uppfördes en stödmur av natursten. Träden anpassades också till de redan befintliga sorterna. Med undantag av en grusad gång som ledde runt utvidgningsområdet och anslöts till det befintliga gångsystemet på den gamla kyrkogården lades hela området ut i gräsmatta. År 1966 var den nya delen klar och invigdes.

K Pettersson fotograferade kyrkan 1973 efter det att den nya kyrkogården tillkommit. Nu hade stigluckan flyttat till en plats mellan den gamla och den nya delen. På en bild över gamla kyrkogårdens norra del ser man att alla gravplatserna var insådda med gräs och endast gångarna var fortfarande grusbelagda.

År 1995 renoverades klockstapeln och 1998 kompletterades ytterbelysningen vid huvudingången och på kyrkogårdens norra sida.

Ett magasin som låg söder om prästgården byggdes om och till början av 1990-talet till församlingshem. Det kallas för Loftgården.

Tillstånd gavs 2001 för att belägga den södra grusgången med kalkstensplattor.

Karta över Halltorps kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Runt kyrkan ligger den äldsta delen av kyrkogården, på kartan kallad den Gamla kyrkogården. På 1960-talet utvidgades kyrkogården i norr, Nya kyrkogården. Kyrkan omgärdas av en vallmur i söder, väster och norr medan en stödmur är uppförd i den östra delen. Mellan den gamla och den nya delen finns delar av den gamla vallmuren kvar. Runt om kyrkogården

finns en trädkrans av ek, lönn, ask och alm. Kvarter A och B ligger i söder, C i öster och D och E i norr. Området i norr, Nya kyrkogården, utgör en tydlig utvidgning med urlund och mer vegetation än den övriga kyrkogården. I alla kvarteren är gravvårdarna ordnade i rader i gräsmatta och på nya delen står vårdarna mot en rygghäck. Vårdarna är vända mot öster eller väster. Som beskrevs i historiken genomgick kyrkogården en stor förändring under 1960- och 70-talen då samtliga grusgravar såddes in med gräs och gravplatsernas omgärdningar avlägsnades. Idag är det svårt att se några spår av kyrkogårdens tidigare utformning, fränsett det insådda gångsystemet. Klockstapeln nordost om kyrkan och stigluckan i väster bidrar till att rama in kyrkogården. Kyrkan och kyrkogården har ett vackert läge i landskapet med utsikt över åkermark och med prästgården, församlingsgården i närmaste omgivningarna.

Omgärdningen i väster, notera stigluckan till vänster i bild (KI Halltorp kyrkog 005)

Ingången mitt för kyrkans västra ingång (KI Halltorp kyrkog 004)

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en vallmur i söder, väster och i norr. I öster är en hög kallmurad stenmur. Mellan gamla och nya delen kan man se rester efter den gamla vallmuren.

En trappa leder över östra kyrkogårdsmuren och in till församlingsgården (KI Halltorp kyrkog 012)

Grinden intill stigluckan mellan gamla och nya delen (KI Halltorp kyrkog 096)

Ingångar

I söder finns två ingångar. Den längst i öster, intill ekonomibyggnaden, utgörs endast av en trappa genom kyrkogårdsmuren. Den andra ingången, mitt för det nya vapenhuset, markeras av två granitstolpar och mellan dem finns en utsirad smidesgrind. I väster finns även där två

ingångar. Den stora huvudingången mitt för ingången till kyrkan utgörs av en dubbel smidesgrind, mellan granitstolpar. På båda sidorna om grindstolparna finns också enkelgrindar, likadant utförda som dubbelgrindarna. Intill stigluckan finns den andra ingången i väster. Den markeras av en trägrind mellan grindstolpar av trä. Från prästgården i öster finns det en ingång markerad av två granitstolpar utan grindar in till kyrkogården. Längre söder ut, i höjd med kyrkan, finns en ingång bestående av en trappa över muren in till församlingsgården

Vegetation

Trädkrans: Innanför vallmuren är en trädkrans av ask, alm, lönn och lind planterade. Dessa är av olika ålder.

Övrigt: På muren i väster, vid kvarter E samt i södra hörnet av kyrkogården, växer det snöbär. På muren i öster, mot prästgården, är det planterat syrenbuskar. På nya delen finns det häckar av tuja som avskärmar mot den gamla delen samt fungerar som rygghäckar inne i kvarteret. Som rygghäck i urngravskvarteret är det planterat liguster. I övrigt finns det buskar av coteanaster, ölandstok och rosor. Längst i norr är två silverpilar och en blodlönn planterade. *Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.*

Gångsystem

En bred grusad gång leder från ingången i väster fram till kyrkans västra ingång. Grusgången går sedan runt om hörnen till respektive långsida. I söder ansluter den till den kalkstengång som kommer från den sydvästra grinden mot vapenhuset. I övrigt finns det inga gånger i söder. På norra sidan går grusgången fram till sakristian. I övrigt löper två grusgångar i NNO-SSV riktning och ansluter till gångsystemet på den nya kyrkogården. Förbi klockstapelns i östvästlig riktning går en grusgång ut genom kyrkogårdsmuren fram till prästgården. På nya delen finns en grusgång som går runt området.

Vårdar tagna ur bruk ligger i den södra vallmuren (KI Halltorp kyrkog 016)

Klockstapelns uppförd på 1725 (KI Halltorp kyrkog 106)

Gravårdstyper

På kyrkogården finns varierande gravårdstyper från mitten av 1800-talet men med en dominans på den gamla kyrkogården för vårdar från 1940- och 50-talet och på den nya kyrkogården finns vårdar från 1960-talet och framåt. På den gamla kyrkogården, finns ett stort antal höga vårdar, av den typ som var vanlig i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Många är av svart granit och blankpolerade. Ett fåtal mycket breda vårdar, som var vanliga på

1930-50-talet finns på den södra delen. Grå, svart och röd granit dominerar som material. Sex vårdar är av gjutjärn och en i marmor. Ett fåtal vårdar är av kalksten. Många gravvårdar bär klassicerande formdrag. Det kan innebära att själva stenen fått en form som efterliknar antikens stildrag med kolonner, lagerkransar och dylikt i motivet. Två gravplatser omgärdas, den ena av ett smidesstaket och den andra av ett gjutjärnsstaket. Tre gravplatser har grusade ytor och vid två av dem finns gravkullar överväxta med murgröna.

Minneslund

Halltorp kyrkogård har ingen minneslund de församlingsbor som önskar gravläggas i minneslund hänvisas till Arby kyrkogård.

Stiglucka i den västra muren. Stigluckan används idag som förråd. Notera gamla kyrkmurssträckningen till vänster i bild (KI Halltorp kyrkog 008)

Ekonomibyggnad i det sydöstra hörnet av kyrkogården (KI Halltorp kyrkog 013)

Byggnader

Klockstapeln står i nordöstra delen av den Gamla kyrkogården. Konstruktionen är av trä och delvis spånklädd samt helt tjärad. På huvens fyra taknockar sitter spiror med små flaggor av metall. Även på mittspiran sitter en flagga. Klockstapeln är uppförd 1725. Klockorna som hänger i stapeln är gjutna 1743 respektive 1752.

En stiglucka finns mellan den gamla och den nya kyrkogården. Det är en rödmålad träbyggnad med klockformat tak av tjärad träspån. Den tros ursprungligen vara uppförd på 1700-talet men måste ha flyttats till sin ursprungliga plats i mitten av 1900-talet. Idag används den som förråd.

I det sydöstra hörnet av kyrkogården ligger en ekonomibyggnad. Den är vitmålad med tegeltak. Inne i byggnaden finns bergsvärmecentralen, plats för redskap och en toalett. Byggnaden bör ha uppförts i mitten av 1900-talet.

Övrigt

Ett gravkor uppfört 1796, av Majoren Carl Råberg på Värnanäs, finns mot södra långhusväggen. En brunmålad trädörr i öster leder in i gravkoret. Inne i koret står två kistor, den ena av marmor och den andra av kalksten. Anna Charlotta Mannerskantz är begravd i den ena, 1849 och Christina Lindeman i den andra. Egendomen Värnanäs skall enligt uppgift ha funnits redan på 900-talet. Säkra uppgifter finns dock inte förrän på 1400-talet när egendomen hade övergått till Vasaätten. Flera kungar och adelsmän har sedan haft den i sin ägo. År 1789 övertog major Carl Råbergh Värnanäs gods. Råbergh adlades så småningom till

Mannerskantz. Flera anförvanter till Carl Mannerskantz ligger begravda på Halltorps kyrkogård.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter A och B (nr 1-337 på gravkartan)

Allmän karaktär

Kvarteren ligger söder om kyrkan och rymmer 337 gravplatser. Kvarteren avgränsas av kyrkogårdsmuren mot söder och väster. I öster är en gräsmatta, som tidigare var en grusbelagd gång, mot kvarter C. I norr ligger kyrkan. Kvarteren delas av den kalkstensgång som leder från ingången i söder till kyrkans södra ingång. I kvarteret står rader av gravvårdar i gräsmatta. I alla rader står vårdarna vända mot öster utom de gravplatser som ligger vid kalkstensgången. De är vända mot gången det vill säga mot väster.

Översikt över kvarter A från sydost. (KI Halltorp kyrkog 018)

Översikt över kvarter B från nordost (KI Halltorp kyrkog 039)

Gravvårdstyper

I kvarter A och B finns blandade gravvårdstyper från 1800-talets mitt och framåt. De äldsta är mestadels höga och av svart, i något fall röd, granit. De har tresidigt, vinkelställt eller asymmetriskt krön och står vanligen på en kraftig sockel. Den allra äldsta är daterad 1874 och är rest över åldermannen P Olsson från Högaberga. Sammanlagt finns fem gravvårdar från 1800-talets mitt och slut, men samma typer förekommer bland flera gravvårdar från 1900-talets första decennier. Två gjutjärnsvårdar finns också, varav det ena är ett genombrutet kors med en ängel rest över f.d åldermannen Håkan Eriksson från Värnaby och hans kära maka Ingrid 1878, kvarter B. Den andra är den äldsta vården i kvarteren. Rest över åldermannen P Olsson samt hans maka Johanna. De vanligaste gravvårdarna i kvarteret är låga och har rakt avslutat, vinkelställt eller något rundat krön. Några har tydliga klassicerande former med pilastrar eller fristående kolonner, andra har enkel dekor med en blomma, en stjärna eller en oljelampa. Endast en av gravplatserna är fortfarande grusbelagd och den har också murgrönskullar. Det är John Eskilssons familjegrav, vården är daterad 1918.

Att ange by- eller gårdsnamn är mycket vanligt förekommande. Den dödes yrkestitel anges på ett mindre antal stenar. Lantbrukare är vanligast förekommande. Andra titlar som finns är kyrkvården, trädgårdsmästaren, hemmansägaren, åldermannen, missionären, virkeshandlaren, lärarinnan, skogsvaktaren, kantorn och murmästaren.

Två olika vårdar från 1800-talet, i kvarter A. Gjutjärnsvården från 1882 rest över Jöns Jönsson och hans maka och granit vårdnen till vänster rest 1896 över Aug. och Johanna Olsson (KI Halltorp kyrkog 021)

Olika typer av vårdar i kvarter A. Kvarterets äldsta vård, längst till höger på bilden. Rest 1874 över åldermannen P Olsson (KI Halltorp kyrkog 023)

Gjutjärnskors med ängel och timglas. Rest 1878 över f.d åldermannen Håkan Eriksson från Värnaby och dess kära maka Ingrid Larsdotter (KI Halltorp kyrkog 032)

Den enda bevarade grusgraven på södra sidan av kyrkan. John Eskilssons familjegrav, vårdnen restes 1918 (KI Halltorp kyrkog 035)

Övrigt

I kvarter B, liggande intill kyrkans södra långhusvägg, finns en liggande vård över familjen Mannerskantz, år 1816. Vården återfanns i eller under den gamla trappan. Sannolikt har den från början legat inne i kyrkan.

Kultuhistorisk bedömning

Den södra delen av kyrkogården har efter arkeologiska undersökningar visat sig använts för begravingar sedan medeltiden. Spår finns idag bevarade från 1800-talets andra hälft och framåt. Det äldsta skiktet består av några enstaka gravvårdar som berättar att området under flera decennier brukats för familjegravar/köpegravar. Under lång tid bestod hela området av grusgravar, många av dem med gravkullar av murgröna. En grusbelagd grav med murgrönekullar berättar nu denna historia tillsammans med bevarade fotografier.

Kvarteret har brukats under en lång tid, vilket betyder att området rymmer gravvårdar från 1870-talet och fram till 2000-talet. Störst antal finns idag från 1930-50-talen. Många av gravplatserna har använts av samma familj under mycket lång tid. I det fortsatta brukandet av kvarteren bör man beakta att gravvårdar från alla olika tidsperioder långsiktigt bevaras på plats. Vårdarna av gjutjärn ska föras in på församlingens inventarieförteckning och då gravrätten gått ut vårdas av församlingen. För karaktären av kvarteret är det också viktigt att höga, äldre gravvårdarna i största möjligaste mån får stå kvar på plats. Gravvårdar kan också återanvändas genom att man vänder på dem och gör ny inskription på den forna baksidan.

Kvarter C och D (nr på 338-656 gravkartan)

Allmän karaktär

Kvarteren C och D är belägna öster och delvis norr om kyrkan och rymmer enligt gravkartan närmare 320 gravplatser. Kvarteren omgärdas av kyrkogårdsmuren i öster, medan kyrkan och grusgångar inramar området i väster och i norr. I söder är det endast en remsa gräs, tidigare en grusbelagd gång, som avskiljer kvarteren mot kvarter B. Inget markerat gångsystem finns men tidigare har det funnits en gång i kvarter D. I områdets nordöstra del står klockstapeln. Hela området är besått med gräs och vårdarna står i rader, vissa ryggställda, vända mot öster och väster.

Översikt över kvarter C från sydost (KI Halltorp kyrkog 048)

Översikt över kvarter D från nordost (KI Halltorp kyrkog 050)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är av varierande utförande och ålder. De vanligaste materialen är svart och grå granit, men röd förekommer också. En vård, en gravtumba är av kalksten och en korsformad vård är av trä. Majoriteten av vårdarna är från 1940-, 50- och 60-talet. De är rektangulära stenar med rakt avslutat, något rundat eller asymmetriskt krön. I kvarteren finns en del mindre vårdar samt med tanke på fotografier så har troligen kvarteren utgjort område för allmänna linjen. Det går dock inte att följa linjen. De äldsta vårdarna i kvarteren är från början av 1900-talet och de yngsta från 2000-talet.

I kvarteren anges den avlidnes yrkestitel på ett mindre antal vårdar. De titlar som förekommer är kyrkoherden, kyrkovaktaren, slöjdaren, trotjänarinnan, skeppstimmermannen, rättaren och målarmästaren. By-/gårdsnamn anges på merparten av vårdarna.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren har brukats kontinuerligt sedan början av 1900-talet och äldre vårdar har plockats bort och nya har tillkommit vilket ger en blandning där gammalt och nytt möts. Främst

präglas kvarteren av familjegravvårdar från 1940-1960-talet. Kvarteret har under en period använts till att begrava i allmänna linjen. Precis öster om kyrkan är tre av Halltorps före detta kyrkoherdar. De äldre kvarvarande gravvårdarna från 1900-talets första decennier samt linjegravvårdarna berättar kvarterets historia.

Gravtumba över en av Halltorp kyrkas tidigare kyrkoherdar, I M Wiesland. Till vänster om gravtumban vid den mindre gravvården vilar kyrkoherde A. P Bodoff (KI Halltorp kyrkog 041)

Klassicistiska vårdar i kvarter C. Den främre är rest över rättsaren Josef Pettersson och den bakre över dottern Matilda Wedin, 1950- och 60-tal (KI Halltorp kyrkog 045)

Kvarter E (nr 657-848 på gravkartan)

Allmän karaktär

Kvarter E är beläget nordväst om kyrkobyggnaden och består enligt gravkartan av ungefär 190 gravplatser. Kvarteret avgränsas i väster av kyrkogårdsmuren och åt alla andra väderstreck av grusgångar. I norr finns rester av den gamla kyrkogårdsmuren, som idag är gräns mot den Nya kyrkogården. Genom kvarteret löper en grusgång i nordost-sydvästlig riktning. Gravvårdarna står i rader i gräsmatta. Vårdarna är vända åt öster eller väster.

Översikt över kvarter E från sydost (KI Halltorp kyrkog 060)

Översikt över den södra delen av kvarter E från öster (KI Halltorp kyrkog 061)

Gravvårdstyper

I kvarteret finns många olika typer av vårdar från hela 1900-talet. Här finns ett stort antal stående höga stenar men också lägre rektangulära vårdar och ett mindre antal liggande vårdar. Materialet är företrädesvis svart och grå granit men även röd förekommer. Ett par gravvårdar är i kalksten och en i marmor. En vård är utformad som en stor urna i grå granit och har ingen inskription. Två vårdar av gjutjärn står längs kyrkogårdsmuren i väster och i kvarteret finns även en modern gjutjärnsvård. Flertalet av vårdarna i sten är formade som kors. En del vårdar har klassicistiska stildrag med kolonner, lagerkransar och tempellika gavelpartier.

Gravvård av granit, utan inskription, i form av en urna, kvarter E (KI Halltorp kyrkog 069)

Två av kvarterets gjutjärnsvårdar från 1880-talet. På var sida om Hjalmar Lindbloms vård rest 1929. Vården till höger är rest över Karin Lindblom 1892 och vården till vänster är rest över Carl Aug Lindblom 1878 (KI Halltorp kyrkog 074)

I ögonfallande är den stora och påkostade gravplatsen över familjen Mannerkrantz. Inom gravplatsens omgärdning, i form av ett gjutjärnstaket finns 11 gravvårdar och 14 gravkullar med murgröna. På staketet står det Kallinge vilket troligen är tillverkningsorten. Inom gravplatsen finns kvarterets äldsta gravvård, är en gjutjärnsvård, rest 1849 över Carl Flyth. Det finns ytterligare två gjutjärnsvårdar från 1800-talet inom gravplatsen varav en är utformad som ett kors rest över fru Silfversparre 1877. Ytterligare en av gravvårdarna är gjord i kalksten, en har ljus grå granitsockel och kors i marmor, en är liggande liten svart granitvård medan de övriga är höga stående vårdar i svart granit med plankpolerade framsidor.

I övrigt finns det ytterligare fyra gravvårdar från 1800-talet i kvarter E, varav två är de tidigare nämnda gjutjärnsvårdarna. Den yngsta gravvården i kvarteret är från 2004 men dominerar gör vårdar från 1800-talet och vårdar från 1920-40-talen. Ytterligare en gravplats omgärdas av ett staket. Det är ett smidesstaket runt om smedmästarens Johan Löfstedts familjegrav. Möjligen kan mästaren själv ha tillverkat staketet. Inom gravplatsen finns en gravvård i kalksten utformad som ett kors och två liggande vårdar.

Yrkestitlar förekommer på ungefär hälften av gravvårdarna i kvarteret. Den vanligaste titeln är lantbrukaren. Övriga som förekommer är stationsföreståndaren, skolkantorn, disponenten, skeppsbyggmästaren, kyrkoherden, trädgårdsmästaren, major, kapten, stadsnotarien, donatorn, målarmästaren, smedmästaren, förskolläraren och organisten. Den dödes hemort anges på majoriteten av gravvårdarna.

Kalkstensvård från förra sekelskiftet. Familjen Hellstens gravplats (KI Halltorp kyrkog 073)

Nationalromantiskt inspirerad vård över kyrkoherde C G Petersohn och hans familj (KI Halltorp kyrkog 077)

Familjen Mannerskantz gravplats omgärdas av ett gjutjärnsstaket och innanför staketet är 11 gravvårdar resta (KI Halltorp kyrkog 079)

Äldsta gravvården i kvarter E, är en gjutjärnsvård inom den Mannerskantzka gravplatsen. Vården restes 1849 över Carl Flyth (KI Halltorp kyrkog 087)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har brukats under en lång tid vilket ger en blandning av gravvårdar där gammalt och nytt möts. Ett stort antal vårdar från 1800-talet finns fortfarande kvar i kvarteret. Kvarteret utgjorde under första hälften av 1900-talet ett grusgravs område men såddes igen under 1950-70-talet. De spår som finns kvar i form av de två grusgravarna med staket bör sparas som en länk till en äldre begravnings tradition. Vårdarna från 1800-talets mitt samt vårdarna och

staketen av smides- och gjutjärn skall föras in på församlingens inventarieförteckning och vårdas av församlingen i de fall då gravrätten upphört.

Nya kyrkogården

Allmän karaktär

Nya kyrkogården ligger norr om den gamla och invigdes 1966. I den sydöstra delen finns kyrkogårdens urngravsområde. Nya kyrkogården är utformad som en ellips med många gröna ytor. Runt om på den västra och norra sidan löper en vallmur av natursten. Vallmuren mellan den gamla och nya kyrkogården i söder har bibehållits. I öster avgränsas kyrkogården kallmurad mur i natursten. På murarna växer coteanaster, och ölandstok. Urngravarna avgränsas mot den äldre delen med liguster. I mitten av området är en gräsmatta runt vilken en grusgång löper. I norra delen av gräsmattan är en plantering av rosenbuskar och i söder, i avgränsningen mot den äldre kyrkogården, finns en tujahäck med ett antal granlika tujor som låtit växa höga. Gravarna är placerade i rader på ömse sidor av gräsytan. Vårdarna är vända åt öster, väster, norr och söder. Träd som lönn, blodlönn, silverpil, ek och ask finns planterade som trädkrans.

Nya kyrkogården från norr (KI Halltorp kyrkog 101)

Urngravsområdet från sydväst (KI Halltorp kyrkog 094)

Gravvårdstyper

Kvarteret domineras av låga rektangulära gravvårdar. Materialet är främst grå och svart granit. De äldsta gravvårdarna är från 1968 och finns i den sydvästra delen. Kvarterets äldsta gravvårdar står i ytterkanterna och de yngre i den inre delen av kvarteret. Den äldsta gravstenen i urnlundan är från 1984. Endast ett fåtal yrkesbeteckningar finns upptagna på gravvårdarna. De som finns är två lantbrukare, en skogsvaktare och en trädgårdsmästare. Den dödes hemort nämns på flertalet av gravvårdarna.

Vårdar på nya kyrkogården. Notera den enkla lilla vården till vänster (KI Halltorp kyrkog 105)

Vårdar från 2000-talet på nya kyrkogården (KI Halltorp kyrkog 103)

Kulturhistorisk bedömning

Nya kyrkogården tillkom vid utvidgningen av kyrkogården 1966 och är tidstypisk för tiden från 1950-talet och framåt med sin enhetliga karaktär. Vårdarna är låga och stående. De är placerade i ryggställda rader. Inom området finns även en urnlund. I det fortsatta bruket av området bör den plan som finns för områdets utformning följas.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

Halltorps kyrka och kyrkogård ligger vackert i odlingslandskapet med närheten till Halltorpsån och i traditionspräglad miljö med klockstapel och stiglucka. Vallmur och bevarade äldre träd hör också till den sammantaget värdefulla kulturmiljön.

På Halltorps kyrkogård har sockenborna begravts sedan medeltiden men kyrkogården präglas idag av de stora förändringar som gjorts under 1900-talets sista decennier. Längre utgjordes hela kyrkogården av ytan runt om kyrkan. En större utvidgning utfördes i norr på 1960-talet och kyrkogårdsytan har på så vis nästan fördubblats under 1900-talet. Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talets mitt och framåt, men är främst en produkt av 1900-talets användning. De grusgravsområden som fanns åtminstone under sent 1800-tal och 1900-talets första decennier såddes igen på 1960- och 70-talen. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket bort, liksom det tidigare så vanliga murgrönskullarna. Spår av denna förändring kan anas men endast två gravplatser, på norra sidan, har fortfarande smides/gjutjärnsstaket och grusade gravplatser. Den ena har även gravkullarna av murgröna kvar. På södra sidan finns en grusad gravplats med gravkullar av murgröna bevarad. Dessa spår utgör en länk till kyrkogårdens utvecklingshistoria och bör bevaras.

En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och ibland om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdsnamn och titlar. På Halltorps kyrkogård är lantbrukare den vanligaste titeln. Andra som förekommer såsom kyrkvärden, åldermannen, missionären, virkeshandlaren, trotjänarinnan, skeppstimmermannen, rättaren, major, kapten och stadsnotarien vittnar alla om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Gård- eller bynamn finns angivet på majoriteten av vårdar. Som i så många andra landsortssocknar har det här varit viktigt att tala om vilken del av socknen man kallat sitt hem. Antalet gravstenar från 1800-talet och det tidiga 1900-talet är relativt många. Samtliga vårdar från 1800-talets mitt och äldre ska föras in på församlingens inventarieförteckning. Här gäller det framförallt de två kalkstensvårdarna. Även gjutjärnsvårdarna och smides/gjutjärnsstaketet ska föras in på inventarieförteckningen och vårdas såsom kyrkliga inventarier.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Halltorp kyrka utgör tillsammans med kyrkogården, vallmuren, klockstapel och stiglucka centrum i en kyrklig kulturmiljö med rötter i medeltiden.
- På Halltorp gamla kyrkogård finns flera äldre gravvårdar av olika material och utförande som ger en god överblick över utformningen av gravvårdar från slutet av 1800-talet fram till idag.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Lantmäteriet

Landsarkivet i Vadstena: Hylanders kyrkogårdsinventering från 1949

Andersson, Ivar. Halltorps kyrka. Svenska fornminnesplatser. Nr 45 Stockholm 1956

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län.

Ettapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter kyrkvaktmästare Tobias Wallner